

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ ЕКОНОМІСТА

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси в сучасному українському суспільстві, що супроводжуються становленням ринкових відносин, інтеграцією до європейського та світового співтовариств, тотальною глобалізацією, актуалізують проблему переходу системи освіти та професійної підготовки на більш якісний рівень. У зв'язку з чим особливого значення набуває питання формування нової генерації фахівців-економістів, які не лише володіють глибокою економічною освіченістю, здатні приймати раціональні рішення в динамічному комерційному середовищі, отримувати прибуток, накопичувати матеріальні блага, а й засвоювати та розвивати культуру, гуманістично мислити та орієнтуватися на морально-етичні засади під час вирішення професійних завдань.

Тому увага повинна приділятися аксіологічним пріоритетам їхньої підготовки, а саме – становленню професійних цінностей як провідного орієнтиру в поведінці та діяльності. Це завдання є одним із головних у контексті позитивних перетворень соціально-економічних реалій України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробка питань ціннісно-сислового ставлення до освіти та професійної діяльності міститься у працях О. Акіньшиної, Е. Арішиної, К. Бородіної, Д. Завалишиної, С. Лупінович, О. Мешко, Л. Мокроусової, А. Позднякової, А. Свасьєва, І. Шиманович, О. Ширіної та інших учених. Особливості формування ціннісної сфери особистості професіонала аналізують Б. Братусь, Т. Вілюжаніна, М. Кальвіньо та інші; характерні риси, тенденції та принципи розвитку системи ціннісних орієнтацій професійної підготовки економістів – В. Білогур, І. Машкова, Н. Яремчук та інші; сутність, структуру, зміст і ключові характеристики цінностей підприємництва – І. Ареф'єв, Ю. Безпалова, М. Манова та інші; морально-етичні норми поведінки майбутніх підприємців та їхній вплив на успішну професійну діяльність – В. Акопян, Ю. Ахметшина, О. Ліщинська, О. Романовський та інші. Вагомий внесок у розвиток ціннісної проблематики зробили й представники філософської (С. Анісімов, В. Бакіров, М. Каган, С. Кострюков, В. Сержантов та інші) та психологічної (Б. Анан'єв, О. Леонт'єв, В. М'ясищев, С. Рубінштейн, В. Ядов та інші) думки. Разом із тим, проблема дослідження професійних цінностей економіста, як основи його професійної діяльності, залишається не вирішеною.

Постановка завдання. Метою статті є визначення сутності професійних цінностей економіста та теоретичне обґрунтування процесу їхнього засвоєння.

Виклад основного матеріалу. Аналіз проблеми сутності професійних цінностей на теоретичному рівні дає змогу констатувати її складність і комплексність. Вивчення зазначених аксіологічних аспектів здійснюється в контексті професійної діяльності особистості, що є основною формою її активності як соціального суб'єкта. Професійні цінності відображають особливості професії, задовольняють потребу в консолідації для вирішення професійних завдань [7], виступають певним смисловим конструктом свідомості спеціаліста, що визначає характер та орієнтири його професійного становлення та розвитку.

Щодо їхнього тлумачення, то К. Куренкова, досліджуючи процес формування професійних цінностей майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки, вважає, що вони є сукупністю певних когнітивних утворень (уявлень, понять, ідей, переконань, ідеалів, заборон) особистості, що зумовлюють специфіку функціонування її емоційно-вольової сфери та виявлення певного ставлення до своїх професійних обов'язків, а також виступають регулятором здійснення нею професійної діяльності [5, с. 7].

Такий підхід доповнюється трактуванням зазначеного феномену як внутрішнього орієнтиру в побудові професійних норм і правил; єдності цінностей як ідей та ідеалів щодо

атрибутів належного в професії, вироблених професійним товариством; уявлення суб'єкта про цілі професійної діяльності та засоби їхнього досягнення (А. Деркач, Є. Клімов) [1].

Т. Антоненко вважає, що цінності професійної діяльності складають ціннісне ставлення особистості до розвитку в собі таких якостей, як професіоналізм і компетентність [1].

У той же час системи професійних цінностей представників різних галузей науки, техніки та виробництва можуть певним чином відрізнятися, що пояснюється специфічністю кожної існуючої професії, відмінними базовими вимогами до них. Тому можна констатувати, що "...діяльність, професійна діяльність і конкретний вид діяльності співвідносяться як загальне, особливе та специфічне" [6].

Так, для професій типу "людина – знакова система" (аналітик, бухгалтер, маркетолог, програміст та інші) та "людина – техніка" (інженер, машиніст, механік та інші) найбільш характерними цінностями є ті, що спрямовані на розвиток інформаційно-аналітичної культури, "людина – людина" (менеджер, соціальний працівник, учитель та інші) – етичної та комунікативної, "людина – художній образ" (музикант, художник, актор та інші) – естетичної, "людина – природа" (біолог, ветеринар, лісник та інші) – екологічної тощо. Базисом же для них є загальнолюдські ідеали добра, гуманізму, духовності, моралі, правди, краси, справедливості, совісті, соціальної рівності.

Незважаючи на певні відмінності у трактуванні даної категорії та її особливості в контексті конкретних видів діяльності, професійні цінності, зокрема, можуть бути типологізовані на:

- цінності-цілі (визначають значення та мету професійної діяльності);
- цінності-засоби (розкривають значення та зміст способів, засобів здійснення професійної діяльності);
- цінності-ставлення (становлять сукупність ставлень фахівця до себе як професіонала, колег, роботодавців і професійної діяльності в цілому);
- цінності-значення (виявляють значення та зміст соціокультурних, філософських, психолого-педагогічних, медичних і спеціальних знань для успішної реалізації професійної діяльності);
- цінності-якості (представлені системою взаємопов'язаних індивідуальних, особистісних, комунікативних, статусно-позиційних, діяльнісно-професійних і зовнішньо-поведінкових якостей фахівця як суб'єкта професійної діяльності) [4, с. 78].

Інтерпретуючи цінності в професійній сфері (І. Сенін), їх також можна умовно згрупувати у два блоки:

1) ті, що пов'язані з прагненням до діяльності, яка визначає власний престиж, сприяє матеріальному благополуччю, духовному задоволенню, збереженню індивідуальності;

2) ті, що пов'язані з прагненням внести в діяльність певні елементи (креативність, активні соціальні контакти, особистісний розвиток, досягнення конкретних результатів) [3, с. 59].

Таким чином, професійні цінності, існуючи на індивідуально-особистісному, професійно-груповому та суспільно-професійному рівнях (І. Ісаєв):

- визначають професійні цілі, задають вектор розвитку інтересів, поведінки та діяльності спеціаліста;
- консолідує і поєднують представників однієї професії, відображають особливості професійної субкультури, створюють підґрунття для її формування;
- характеризують соціальний статус професії та її місце в системі суспільних відносин [4].

Вважаємо, що *професійні цінності економіста* є системою емоційно-когнітивних уявлень і переконань особистості про себе як суб'єкта професійної діяльності, що регулюють і визначають спрямованість її професійного функціонування.

Їхня специфіка полягає у виявленні, з одного боку, утилітарно-прагматичного, а з іншого, – морально-етичного характеру, що пояснюється професійною діяльністю в системах відносин "людина – знакова система" як аналітика, бухгалтера, маркетолога, а

також “людина – людина” як менеджера.

Використовуючи в якості орієнтирів зазначену вище класифікацію досліджуваного феномену І. Ісаєва [4] та положення дисертаційного дослідження К. Куренкової [5], у системі професійних цінностей економістів виділяємо:

1) *базові цінності*, що визначають життєдіяльність фахівця, його соціальну роль (добро, духовність, гуманізм, істина, мораль, толерантність та інше);

2) *цінності-якості*, що відображають індивідуальні особливості економіста (аналітичне мислення, ініціативність, самостійність, послідовність, практичний інтелект, рішучість, уважність, цілеспрямованість та інше);

3) *цінності соціальної взаємодії*, що регулюють взаємовідносини з клієнтами, колегами та конкурентами (альтруїзм, відкритість, відповідальність, визнання прав клієнтів, ділова активність, доброзичливість, емоційна стійкість, зосередженість, уміння працювати в команді, комунікативність, порядність, колегіальність та інше);

4) *особистісно-рефлексивні цінності*, що зумовлюють ставлення до себе як до фахівця відповідно до актуальних напрямів професійної діяльності: виробничої, науково-дослідної, організаційно-управлінської (осмислена морально-професійна позиція, самоаналіз, саморегуляція професійної поведінки, усвідомлення своїх професійних обов’язків та інше);

5) *цінності економічної поведінки*, що впливають на економічну соціалізацію професіонала (розуміння та морально-етичне наповнення змісту, функціональних особливостей основних економічних понять, явищ і процесів (підприємницька діяльність, конкуренція, приватна власність, доходи, податки, обмежені ресурси, необмежені потреби, ринок і гроші, зокрема включення у площину смислового навантаження останньої категорії не лише рівня добробуту та успішності особистості, її соціального статусу, а й можливості здійснювати благодійну діяльність, отримати освіту тощо).

Провідну роль у формування професійних цінностей відіграє соціальний інститут освіти як певний ціннісно-нормативний осередок і транслятор культури. Спеціально організований педагогічний процес, спрямований на вирішення цього завдання, включає такі етапи: отримання знань про професійні цінності, формулювання на основі наданої інформації власного розуміння їхньої сутності, усвідомлення значущості, розуміння взаємозалежності з успішним професійним становленням, порівняння з існуючою системою ціннісних пріоритетів, прийняття обраних цінностей, перетворення їх у внутрішні орієнтири поведінки та діяльності, реалізацію набутих знань під час проходження виробничої практики. У цьому випадку відбувається “перетворення узагальненого соціального досвіду у внутрішню силу” особистості, яка спочатку спонукає її до “соціально цінної поведінки та діяльності” (Б. Бігінас) [5, с. 8], а далі – отримує зовні виражену (знакову та соціальну) форму свого існування [8, с. 760].

Висновки. Професійні цінності складають особистісне ядро фахівця у вигляді когнітивних уявлень і переконань про себе як суб’єкта професійної діяльності. Вони визначають його поведінку у соціальному та професійному середовищах, впливають на результативність виконання професійних завдань. Специфічність професійних цінностей економіста полягає в поєднанні утилітарно-прагматичного та морально-етичного аспектів у практичній взаємодії з колегами, клієнтами та конкурентами. Механізм їхнього засвоєння базується на інтеріоризаційно-екстеріоризаційних процесах під час професійної підготовки, що передбачають переведення об’єктивно значущих професійних цінностей на суб’єктивний рівень. Занурення студентів у широкий соціокультурний контекст професійних цінностей є важливою умовою процесу особистісного та професійного розвитку майбутніх економістів, становлення професійної ідентичності.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному аналізі понять “професійні цінності економіста” та “ціннісне ставлення до професійної діяльності майбутнього економіста”, зокрема уточненні та розширенні останньої категорії, виявленні її компонентів, теоретичному обґрунтуванні та розробці концепції формування ціннісного ставлення до професійної діяльності майбутніх економістів у процесі вивчення фахових дисциплін.

Список використаних джерел

1. Антоненко Т. Л. Цінності і смисли як компонента компетентності [Електронний ресурс] / Т. Л. Антоненко // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 6. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em14/content/09atlcoc.htm>.
2. Аришина Э. С. Формирование ценностного отношения у студентов вуза к профессиональной деятельности [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Э. С. Аришина; Магнитогорский гос. ун-т. – Магнитогорск, 2004. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/formirovanie-tsennostnogo-otnosheniya-u-studentov-vuza-k-professionalnoi-deyatelnosti>.
3. Деркач А. А. Акмеологические основы развития профессионала / А. А. Деркач. – М.: Из-во Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2004. – 752 с.
4. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя / И. Ф. Исаев. – М.: Академия, 2002. – 208 с.
5. Куренкова К. М. Формування професійних цінностей майбутніх медичних сестер у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / К. М. Куренкова; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2009. – 21 с.
6. Медведева Г. П. Профессионально-этические основы социальной работы [Электронный ресурс] : курс лекций / Г. П. Медведева. – М.: Изд-во МГСУ, 2001. – 260 с. – Режим доступа: rgsusrb.ucoz.ru/_ld/0/22_ProfEticOsnovy.docx.
7. Позднякова А. Л. Формирование ценностного отношения будущего специалиста к профессиональной деятельности (на примере подготовки экономистов) [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / А. Л. Позднякова; ГОУ ВПО “Сибирский государственный технологический университет”. – Чита, 2011. – Режим доступа: www.zabspu.ru/files/1726.doc.
8. Философский энциклопедический словарь / ред. кол: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев [и др.]. – 2-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 815 с.

Тимошук Г. В.

Теоретичні аспекти системи професійних цінностей економіста

Схарактеризовано теоретичні аспекти професійних цінностей, здійснено уточнення сутності поняття “професійні цінності економіста”, виділено основні компоненти системи професійних цінностей економіста та етапи процесу її засвоєння. Підкреслено актуальність включення студентів у соціокультурний контекст професійних цінностей під час навчально-виховного процесу.

Ключові слова: цінності, професія, професійні цінності, типологія професійних цінностей, професійні цінності економіста, особливості професійних цінностей економіста, професійна підготовка майбутніх економістів.

Тимошук А. В.

Теоретические аспекты системы профессиональных ценностей экономиста

Охарактеризованы теоретические аспекты профессиональных ценностей, осуществлено уточнения сущности понятия “профессиональные ценности экономиста”, выявлены основные компоненты системы профессиональных ценностей экономиста и этапы процесса ее усвоения. Подчеркнуто актуальность включения студентов в социокультурный контекст профессиональных ценностей во время учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: ценности, профессия, профессиональные ценности, типология профессиональных ценностей, профессиональные ценности экономиста, особенности профессиональных ценностей экономиста, профессиональная подготовка будущих экономистов.

A. Timoshchuk

The Theoretical Aspects of the System of the Economist`s Professional Values

The theoretical aspects of professional values are described in the article, the essence of the concept of “professional values of economist” is determined, the main components of the system of professional values of economist and stages of its assimilation are identified. The relevance of the inclusion of students in the social and cultural context of professional values in the educational process is emphasized.

Key words: values, profession, professional values, types of professional values, professional values of economists, peculiarities of economist`s professional values, professional training of future economists.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2012 р.